

ПРОБЛЕМНЕ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ДРАМАТУРГІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

У статті, яку присвячено методичним аспектам уведення літературної критики в шкільний курс зарубіжної літератури, розглянуто традиційні підходи до вирішення порушеної проблеми, визначено основні етапи, ефективні прийоми і форми опрацювання літературно-критичних матеріалів під час проблемного вивчення світової драматургії. З урахуванням чинних програми із зарубіжної літератури запропоновано методичну систему використання фрагментів критичних статей у процесі опанування шекспірівської драматургії (8-9 кл.). Ключові слова: літературна критика, літературно-критичні матеріали, шекспірівська драматургія.

Одним із пріоритетних напрямів модернізації освітньої галузі в Україні є особистісна орієнтація освіти, що, в свою чергу, "вимагає пріоритетної уваги до навчального змісту і методик, які формують світогляд, ціннісні орієнтації, уміння самостійно вчитися, критично мислити..." [1:11]. Ось чому актуальною для сучасної методичної науки є, на наш погляд, проблема активізації розумової діяльності школярів у процесі досягнення літературно-художніх творів, у тому числі шляхом використання літературної критики.

Визначену проблему досліджували відомі методисти В. Водозов, В. Острогорський, Ц. Балталон, В. Голубков, М. Рибникова, які у своїх працях розглядали питання доцільності звернення до літературної критики в процесі читання й аналізу художніх творів, її місця і ролі в шкільній літературній освіті. Значним внеском у розробку технології опрацювання літературно-критичних матеріалів під час вивчення творів російських письменників стали монографічні дослідження Д. Райхіна [2], О. Костильова [3], О. Богданової [4]. Сучасні дослідження вітчизняних учених-методистів (Н. Волошина [5], Є. Пасічник [6], О. Ісаєва [7]) переконують у необхідності оновлення рекомендованого переліку літературно-критичних матеріалів, що вивчаються в українській школі, підтверджують нагальність подальшого пошуку ефективних прийомів і форм їх опрацювання на уроках літератури.

Мета даної статті – розкрити місце і роль літературної критики в системі сучасної літературної освіти, дослідити методичні підходи до використання літературно-критичних матеріалів у процесі вивчення зарубіжної драматургії.

Основними **завданнями**, що їх вирішував автор статті під час реалізації поставленої мети, були такі:

1. Вивчити сучасний стан проблеми, узагальнити традиційні підходи до вивчення літературно-критичних статей у загальноосвітній школі.
2. З'ясувати можливості застосування літературної критики на різних етапах опанування світової драматургії, розглянути доцільність їх співставлення з театральною критикою.
3. Визначити ефективні прийоми, види, форми активізації читацької діяльності старшокласників із використанням мистецької критики.

У вітчизняній науці під літературною критикою розуміють один із розділів літературознавства, що покликає "давати ідейно-естетичну оцінку творам письменників, показувати їхнє місце в літературному процесі доби...". Оскільки літературна критика обслуговує письменників і читачів, то "першим вона допомагає усвідомити вимоги дійсності до їхньої творчості, а другим – виробити певні естетичні смаки, розібратися в безмежному морі художніх творів..." [8:12].

Як відзначалося вище, методичним аспектам проблеми присвячено монографічні дослідження Д. Райхіна, О. Костильова, О. Богданової, в яких визначено мету, завдання, зміст, етапи і методичні прийоми опрацювання літературно-критичних матеріалів на уроках російської літератури. Аналізуючи поширені в шкільній практиці види і форми роботи з літературною критикою, вчені доходять висновку про недоцільність їх обмеження лише репродуктивною діяльністю. "Тезування й конспектування, що практикуються як основний вид роботи над статтею, – переконують автори "Методики викладання літератури", – сприяє розвитку логічного мислення учнів, але не спонукають їх до самостійних суджень про прочитане" [4:141]. Російські методисти радять учителю включати окремі фрагменти критичної статті в процес класного вивчення художнього твору, відводити на вивчення літературно-критичних матеріалів спеціальні уроки після аналізу художнього твору. При цьому значно розширюється коло методичних прийомів: коментоване читання, коментар учителя; складання плану статті, тез, конспектів; бесіда за запитаннями, постановка за матеріалами статті проблемних запитань і завдань, зіставлення критичних праць різних авторів тощо.

Українські вчені-методисти, використовуючи найкращі здобутки своїх попередників, змістовно наповнюють традиційну систему вивчення літературної критики, впроваджують нові технології, зосереджуючи увагу не лише на змісті літературно-критичних статей, але й на можливих формах його виявлення. Ми поділяємо точку зору О. Ісаєвої на те, що у шкільній практиці необхідно враховувати як пізнавальний, так і емоційно-естетичний потенціал літературної критики [7:82]. Особливого значення набуває подібний підхід у процесі вивчення драми, яка належить двом видам мистецтва – літературі і театру. З урахуванням цього ми вважаємо за доцільне використовувати в процесі вивчення драматургії матеріали літературної і театральної критики, що, по-

перше, має поєднати в діяльності старшокласників інтелектуально-оціночну і художньо-перетворювальну реакції на прочитане; по-друге, сприяти повноцінному розгляду драми в різних площинах її мистецького життя.

Вивчення драматургії В. Шекспіра за програмою "Зарубіжна література" [9] розпочинається у 8 класі. На другому уроці – "Нема за мурами Верони світу...", присвяченому осягненню величчя й краси справжнього кохання в трагедії "Ромео і Джульєтта", вчитель має вирішувати наступні завданнями: з'ясувати, в чому полягає актуальність шекспірівської драматургії; підвести учнів до розуміння художньої своєрідності п'єси Шекспіра. Щоб досягти поставленої мети та ефективніше реалізувати основні завдання, доцільно на уроці звернутися до статті Юрія Домбровського "Італійцям про Шекспіра..." [10:100-102]. У наведеному нижче фрагменті восьми-класники знайдуть цікаві спогади російського митця і літературного критика про те, як шекспірівська драматургія вплинула на його дитячі уявлення про прекрасне, прищепила любов до мистецтва. "Я нічого певного не виніс із цієї вистави, – зізнається Ю. Домбровський, згадуючи своє перше знайомство з п'єсою Шекспіра. – Усе шекспірівське... я вже знав багато-багато пізніше. Тоді я просто сидів, дивився і слухав, навіть не слухав, а всмоктував... А на ... дошках літнього театрика ... був південь, Венеція – там ходили розкуті красиві люди, котрі любили, билися, вбивали і помирали. І все це вільно, вільно, без усілякого примушення. ...саме це відчуття волі й краси я уніс тоді із собою і зберіг на все життя" [10:100].

Після читання уривка зі статті Юрія Домбровського "Італійцям про Шекспіра..." вчитель організовує в класі бесіду за запитаннями і завданнями.

Запитання і завдання:

1. Про які події свого дитинства розповідає Ю.Домбровський? Як російський письменник оцінює своє перше знайомство із творчістю Шекспіра?
2. Чому людська пам'ять зберегла не окремі подробиці вистави, а яскраве "відчуття волі й краси", що відзначало шекспірівських героїв?
3. Чи правильно, на вашу думку, Ю.Домбровський розставляє акценти, що визначають у подальшому ставлення людини до митця і його творчості: "Усе шекспірівське... я вже знав багато-багато пізніше. Тоді я просто сидів, дивився і слухав, навіть не слухав, а всмоктував..."? Поясніть власну точку зору.

Евристична бесіда, що присвячена обговоренню назви статті російського критика, забезпечить поступовий перехід до виразного читання "італійської" трагедії Шекспіра.

Перед читанням учні знайомляться з переліком дійових осіб драматичного твору, що, в свою чергу, потребує деяких уточнень. Критична стаття Наума Берковського "Ромео і Джульєтта". Трагедія Шекспіра" допоможе зорієнтуватися в системі дійових осіб трагедії, сприятиме розкриттю авторського задуму, зумовить формування обґрунтованої позиції школярів щодо оцінки почуттів Ромео і Джульєтти. "Кожна фігура у Шекспіра має власну завершеність, – стверджує критик, – і тільки співвідносно з іншою, з іншими вона отримує значення ескізу чи варіанта. <...> Мотив Розалінди наводив на роздуми вже у XVIII столітті. Актор Гаррік, граючи трагедію, зовсім викреслив Розалінду з тексту. З приводу Розалінди відповідь очевидна: "Розалінда підказана усім стилем Шекспірової трагедії. Розалінда – перший ескіз закоханості Ромео, після чого прийде закоханість справжня" [11:20-21].

На етапі підготовки до заключного уроку-подорожі "До тебе йду шляхами пілігрима..." вчитель рекомендує восьмикласникам звернутися до статті Петра Вайля "Любовь и окрестности. Верона – Шекспир, Севилья – Мерино", в якій відомий російський критик і краєзнавець знайомить сучасних читачів з усім, що нагадує у Вероні про кохання Ромео і Джульєтти, розкриває "...секрет всесвітнього і сучасного успіху шекспірівської трагедії..." [12:215].

Перевантаженість шкільної програми навряд чи дозволить учителю спланувати окремі уроки з вивчення літературної критики. Тому більш продуманою, на наш погляд, є пропозиція використовувати критичні матеріали з метою створення на уроці проблемних ситуацій, розвитку критичної думки, спрямування пошукової діяльності школярів. Так, на вступному уроці "Чи бути, чи не бути..." (філософська проблематика трагедії В. Шекспіра "Гамлет") учитель, готуючи дев'ятикласників до сприйняття драматичного твору й образу головного героя, пропонує записати як епіграф цитату з книги "Західний канон" відомого в сучасній західній критиці дослідника, професора Йельського університету Харольда Блума: "Шекспір розширює функції художньої літератури, що навчала нас, як розмовляти з іншими, ... з появою Фальстафа література навчає нас розмовляти із собою" [13:197]. Наведене висловлювання, що пояснює читачеві сутність "сильної драматургічної оригінальності" Шекспіра, досить вдало актуалізує проблему рефлексії в художній літературі, дозволяє дев'ятикласникам наблизитися до кращого розуміння образу Гамлета, його філософських роздумів.

Вдумливе читання монологів головного героя обумовлює подальшу потребу в осмисленні виконавських прийомів, до яких звертаються читачі і які мають урахувати внутрішній стан Гамлета в тій чи іншій сцені. Робота з відпрацювання навичок виразного читання драматичного твору досягає більш високого рівня і набуває творчого характеру завдяки паралельному зверненню до мистецьких матеріалів, що належать відомим театральним інтерпретаторам шекспірівської драматургії (К. Станіславському, Г. Крегу, С. Міхоелсу, Л. Олів'є, П. Бруку, П. Скофілду та ін.). На підтвердження правильності такого підходу наведемо слова О. Уайльда, який стверджував, що "...Шекспір і сам був актором, і писав для акторів. <...> Він створив ролі, розкіш яких повністю розкривається перед нами тільки на сцені, і написав п'єси, велич яких ми можемо осягнути, лише побачивши їх у театрі" [14:294].

Вибір книги сучасного американського критика є цілком виправданим не лише тому, що Х. Блум розглядає творчість Шекспіра в контексті тогочасного мистецького життя, його тривалого історичного розвитку. Дослідник торкається складного питання актуальності класичної літератури для своїх сучасників, намагається пояснити "унікальну висоту Шекспіра" прагненням людини до самопізнання, що отримує безмежні можливості завдяки шекспірівським образам: "...дар Шекспіра полягає в тому, що він пропонує більше контекстів для трактування наших особистостей, ніж ми можемо підібрати для пояснення його героїв" [13:207].

Заключний урок, на якому вчитель узагальнює та систематизує теоретичні знання дев'ятикласників, намагається об'єднати їхні читацькі враження провідною думкою, можна також побудувати на деяких висловлюваннях Х. Блума. Так, наприклад, дослідницького характеру набуває завдання довести чи, навпаки, спростувати тезу сучасного критика про те, що "у світовій літературі Шекспіру належить таке ж саме місце, яке займає Гамлет у колі художніх образів..." [13:199]. Виконуючи підсумкове завдання, старшокласники навчаються проводити порівняльний аналіз "вічних" образів, знаходити у словесному матеріалі ті суттєві ознаки, що характеризують стиль письменника, визначають особливості його художнього світосприйняття. Таким чином, працюючи з літературно-критичними матеріалами, учні досягають вищого – ідейно-естетичного – щаблю у власному літературному розвитку.

Шкільна практика застосування літературно-критичних матеріалів і результати експериментальної роботи в школах м.Луганська і Луганської області підтверджують вірогідність припущення про те, що вивчення сучасної літературної критики значно активізує пізнавальну діяльність старшокласників, сприяє осмисленому засвоєнню драматичних творів як явища словесного і театрального мистецтва. На превеликий жаль, у чинних програмах із зарубіжної літератури відсутній розділ "Літературна критика", фаховим виданням ще бракує матеріалів із визначеної проблеми. Саме тому серед перспектив її подальшої розробки ми вважаємо за доцільне продовжити пошук доступного школярам навчального змісту, адекватних рівню їхнього розвитку засобів опанування творів літературної і театральної критики.

1. Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи // Директор школи. – 2002. - №1. – С.11-15.
 2. Райхин Д.Я. Белинский в школе: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1964. – 160 с.
 3. Костылёв О.Л. Критическая статья на уроке литературы. – Л.: Просвещение, 1967. – 192 с.
 4. Методика преподавания литературы: Учебник для пед. вузов / Под ред. О.Богдановой О.Ю., Маранцмана В.Г. – В 2-х ч. Ч.2. – М.: Просвещение, ВЛАДОС, 1994. – 288 с.
 5. Волошина Н.И. Новаторські форми занять. Активізація творчої діяльності учнів у процесі вивчення літератури. – У кн.: Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. доктора пед. наук, проф., члена-кор. АПН України Н.И.Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – С.156-161.
 6. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
 7. Ісаєва О.О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів: Посібник для вчителя. – К.: Ленвіт, 2000. – 184 с.
 8. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. О.Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
 9. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Зарубіжна література. 5-11 класи / За ред. Д. Затонського, К. Шахової, Є.Волошук. – К.: Шкільний світ, 2001. – 80 с.
 10. Домбровский Ю. Проза, статьи, письма // Наше наследие. – 1991. - №2. – С.97-112.
 11. Берковский Н. Литература и театр: Статьи разных лет. – М.: Искусство, 1969. – 639 с.
 12. Вайль П. Любовь и окрестности. Верона – Шекспир, Севилья – Мериме // Иностранная литература. – 1997. - №7. – С.212-223.
 13. Блум Х. Шекспир как центр канона // Иностранная литература. – 1998. - № 12. – С. 194-209.
 14. Уайльд О. Я всего лишь гений...: Роман, повести, пьесы. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 576 с.
- Матеріал надійшов до редакції 19.03.2004 р.

Витченко А.А. Проблемное изучение зарубежной драматургии с использованием литературно-критических материалов.

Статья посвящена методическим аспектам введения литературной критики в школьный курс зарубежной литературы. В ней рассматриваются традиционные подходы к реализации поставленной проблемы, определены основные этапы, эффективные приёмы и формы работы с литературно-критическими материалами во время проблемного изучения мировой драматургии. С учётом действующих программ по зарубежной литературе предлагается методическая система использования фрагментов критических статей, посвящённых шекспировской драматургии (8-9 кл.). Ключевые слова: литературная критика, литературно-критические материалы, шекспировская драматургия.

Vitchenko A.A. The Problem Study of Foreign Dramaturgy Using Literary and Critical Materials.

The article deals with methodical aspects of introducing literary criticism into the course of foreign literature in school. It considers traditional approaches to the realization of the given problem and pinpoints major stages, efficient methods and forms of work with the literary and critical materials in the course of the problem study of the world dramaturgy.

With allowance made for the foreign literature syllabuses which are currently in effect, the paper puts forward the

system of methods to employ fragments of critical items featuring Shakespearean dramaturgy (intended for 8-9 grades). Key words: literary criticism; literary and critical materials; Shakespearean dramaturgy.